

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра політичних теорій

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
для підготовки здобувачів вищої освіти
галузі знань «Політологія»

Одеса
Фенікс
2024

УДК 32–027.21(075.8)
В84

Рекомендовано до видання рішенням навчально-методичної ради
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 17 січня 2024 року)

Укладачі:

Завгородня Юлія, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» (ORCID ID0000–0003–3500–8638);

Козьминих Альона, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» (ORCID ID0000–0002–5873–1178).

Рецензенти:

Кольцов В. М. – доктор політичних наук, професор кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету;

Пехник А. В. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Вступ до спеціальності : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти галузі знань «Політологія» [Електронне видання]/уклад.: Ю. В. Завгородня, А. В. Козьминих ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2024. – 52 с. – Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/27378>

ISBN 978–617–8395–47–6

Навчально-методичний посібник містить теми лекційних і практичних занять, завдання для самостійної роботи, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, перелік тем доповідей та презентацій, а також список рекомендованих джерел.

Посібник підготовлено відповідно до освітньої програми вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» і рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці фахівців за першим (бакалавським) рівнем вищої освіти.

УДК 32–027.21(075.8)

ISBN 978–617–8395–47–6

© Ю. В. Завгородня,
А. В. Козьминих, 2024

Зміст

ВСТУП	4
ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	11
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ	12
ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	31
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	34
ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙ	37
ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ	39
ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	43
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

ВСТУП

Дисципліна «Вступ до спеціальності» вивчається здобувачами першого курсу спеціальності «Політологія» першого (бакалавського) рівня вищої освіти.

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» є базовою для майбутніх професійних політологів. На її основі вибудовується група спеціальних курсів і політологічних дисциплін, доповнюються, розвиваються і конкретизуються в політології.

«Вступ до спеціальності» охоплює первинну систему знань про сучасну політичну науку, зокрема предмет і методи політології, розвиток політики як суспільного явища, проблеми функціонування політичної влади та політичних режимів, утвердження громадянського суспільства і демократії, функціонування політичної системи та її інститутів, питання політичної культури і політичної свідомості, політичні партії та проблеми міжнародних відносин, напрямки і способи політичного прогнозування.

У навчальній дисципліні «Вступ до спеціальності» розглядаються такі категорії, як: політика, політичне життя, політична влада, держава, демократія, громадянське суспільство, політична еліта і лідерство, світовий політичний процес та ін., які є фундаментом для подальшого вивчення глибин політичної науки.

Метою викладання навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є ознайомлення здобувачів з ключовими характеристиками політичних процесів, набуття навичок аналітичного зіставлення політичних, соціальних та економічних явищ.

Коротким описом предметної сфери є вивчення розгалуженої, міждисциплінарної системи знань про політику, яка включає наступні головні напрямки – політичну філософію, політичну соціологію, політичну антропологію, політичну географію та геополітику.

Оволодіння курсом «Вступ до спеціальності» передбачає отримання знань із зазначеного курсу у здобувачів де формуються навички чіткого оперування понятійно-категоріальним апаратом політології, виробляється власна позиція і вміння застосовувати знання у професійній і громадській діяльності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми після вчення дисципліни «Вступ до спеціальності» здобувачі повинні:

- **знати** специфіку політики у суспільстві;
- **володіти** основними методами політологічних знань;
- **володіти** навиками самостійної роботи щодо аналізу політичних явищ і процесів;
- **застосовувати** на практиці знання про політичну владу та режими;
- **використовувати** спеціалізований категоріально-понятійний апарат.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS. Підсумковою формою контролю є іспит.

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Навчальна дисципліна «Вступ до спеціальності» є однією зі складових програми підготовки бакалавра за спеціальністю 052 «Політологія».

Успішне вивчення курсу «Вступ до спеціальності» передбачає освоєння здобувачами вищої освіти лекційного матеріалу, його закріплення та поглиблення на практичних заняттях, самостійне вивчення нормативної, навчальної та наукової літератури.

Основним видом навчальних занять є лекції, призначені для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція – це аудиторне заняття з курсом або його частиною (потомом), що проводять провідні викладачі – лектори (професори та доценти) навчального закладу, а також провідні вчені або спеціалісти, запрошені для читання лекцій, що містять основні положення навчальної або спеціальної дисципліни, їх теоретичні проблеми, в тому числі новітні наукові досягнення. Тематику курсу лекцій наведено у тематичному плані навчальної дисципліни.

Основними завданнями, що визначають напрямок лекційних занять, є: характеристика структури теми; розкриття змісту категоріального апарату теми; висвітлення зв'язку теорії з практикою.

Лекція є теоретичною основою практичних занять, подальшого самостійного вивчення курсу здобувачами вищої освіти.

Самостійну роботу здобувача вищої освіти над лекцією умовно поділяють на три основні етапи:

1) підготовка до лекції, що відбувається заздалегідь і передбачає ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою за конкретною темою, що її викладатимуть на лекції;

2) сприйняття і конспектування лекції, що полягає в засвоєнні усного матеріалу і його коротких записів (конспектуванні). При конспектуванні необхідно в результаті «переробки» інформації виділити основну думку лектора і стисло її викласти. Лекція не підлягає дослівному запису, за винятком формулювань, визначень, імен,

найменувань політико-правових актів та літератури, хронологічних і статистичних даних, підсумкових висновків за темою;

3) подальша робота над лекцією, що передбачає додаткове доопрацювання конспекту на основі самостійного вивчення рекомендованої нормативної, навчальної та наукової літератури.

Лекції спрямовані на формування сучасного рівня професійних знань, професійної культури здобувачів, здатності творчого осмислення навчального матеріалу.

Практичні заняття, які проводять з академічною групою, є логічним продовженням лекційного курсу. На них поглиблюють, закріплюють та деталізуються знання, отримані під час лекції і в результаті самостійної роботи.

Практичні заняття спрямовані на підвищення рівня розуміння найактуальніших проблем становлення й розвитку демократичного ладу, більш поглиблене вивчення складних або дискусійних питань відповідної теми, на поточний контроль засвоєння знань, умінь, навичок здобувачів вищої освіти.

Практичному заняттю має передувати підготовка здобувача вищої освіти за завчасно визначеним планом. Для цього необхідно:

- вивчити і доповнити конспект лекції з даної теми;
- вивчити рекомендовані політико-правові акти, навчальну та наукову літературу;
- скласти конспект або тези відповіді по найбільш складним питанням заняття;
- вміло використовувати вивчений матеріал при відповідях.

Здобувач вищої освіти на практичному занятті має продемонструвати знання теоретичного матеріалу, здатність використовувати його при вирішенні практичних завдань, уміння ясно та аргументовано висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, оперуючи термінологією.

Під час проведення практичних занять викладач використовує такі форми: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; індивідуальна співбесіда з кожним здобувачем; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, рефератів з найбільш складних питань і їх подальше колективне обговорення в групі тощо.

Практичні заняття є також одним із видів поточного контролю за успішністю освоєння здобувачами навчального матеріалу. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки здобувача з теми. Підсумкові оцінки вносять до журналу обліку успішності.

Метою практичних занять є: навчання застосуванню теоретичних положень у практичній діяльності; вироблення навичок самостійної роботи здобувача; розвиток професійної свідомості та мислення.

Важливими формами навчальних занять є індивідуальні завдання, консультації.

Індивідуальні навчальні завдання організовують з окремими здобувачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. До видів індивідуальних завдань з курсу належать підготовка словників політологічних термінів, доповіді, презентації та тестові завдання.

Самостійна робота здобувача є однією з основних форм організації навчання, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових аудиторних занять час.

Мета самостійної роботи – закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих на лекційних та практичних заняттях. У процесі самостійної роботи у здобувачів формуються індивідуальні вміння та навички самостійного засвоєння навчальної та наукової літератури, нормативних джерел, використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Для підвищення ефективності самостійної роботи здобувача доцільно її планування. Планування та організація самостійної роботи мають ґрунтуватися на достовірній інформації згідно з такими позиціями: вид роботи (наприклад, підготовка до лекції, практичних занять); трудомісткість процесу підготовки (з урахуванням індивідуальних здібностей і особистісних якостей здобувача); форми і методи навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення виду самостійної роботи; місце і форма виконання самостійної роботи (наприклад, у бібліотеці, спеціалізованому навчальному кабінеті, комп'ютерному класі, вдома; письмово, усно тощо); форми і способи контролю виконання самостійної роботи здобувача; необхідний і достатній обсяг часу за диференційованими нормативами щодо кожного виду самостійної роботи.

Особливість самостійної роботи полягає в необхідності самостійного, творчого пошуку та аналізу інформації. Це дає змогу розширити обсяг інформації з теми, отримати системне уявлення з конкретного питання.

До видів самостійної роботи віднесені підготовка презентації в рамках теми практичного заняття.

Результати, отримані здобувачами вищої освіти на практичних заняттях, враховують під час проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Формою такого контролю з навчальної дисципліни «Політична конфліктологія» є залік.

Результати екзамену оцінюють за національною чотирибальною шкалою – «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно», вказуючи відповідність ECTS.

Результати екзамену/заліку вносять до екзаменаційної/залікової відомості та залікової книжки здобувача.

Здобувача вважають допущеним до екзамену/заліку лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Екзамен проводять за білетами, які затверджує кафедра. Кожен екзаменаційний білет з навчальної дисципліни містить, як правило, три питання (або завдання) з різних тем навчальної програми.

Критерії оцінювання знань здобувачів:

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вмів застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу або не повністю вмів застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відпо-

віді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або здобувач відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		Екзамен	залік
90–100	A	Відмінно	зараховано
82–89	B	Добре	
74–81	C		
64–73	D	Задовільно	
60–63	E		
1–59	Fx	Незадовільно	не зараховано
1–34	F		

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
		Лекції	Практ.	
1.	Предмет, мета та завдання курсу	2	2	6
2.	Політика, як суспільне явище		2	6
3.	Політична влада та політичні режими	2	2	6
4.	Політична система суспільства		2	6
5.	Політичні партії та партійні системи	2	2	6
6.	Політичні процеси. Модернізація та демократизація суспільства	2	2	6
7.	Етнонаціональні процеси в політично-му житті суспільства	2	2	6
8.	Геополітика та світова політика	2	4	8
Індивідуальне завдання		-	-	10
Всього 90 годин:		12	18	60

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

ТЕМА 1. Предмет, мета та завдання курсу

ТЕМА 2. Політика, як суспільне явище

1. *Предмет, мета та завдання курсу.*
2. *Феномен політики: зміст, структура, функції й ресурси політики.*
3. *Політологія як наука і навчальний предмет*
4. *Предмет та структура політології.*
5. *Теоретичні та емпіричні методи політологічних досліджень. Моделі політичного розвитку.*

Предметом навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є розгалужена, міждисциплінарна система знань про політику, яка включає наступні головні напрямки – політичну філософію, політичну соціологію, політичну антропологію, політичну географію та геополітику.

Метою даного курсу є засвоєння здобувачами ключових характеристик політичних процесів, набуття навичок аналітичного зіставлення політичних, соціальних та економічних явищ, завдяки чому політологічний інструментарій перетворюється в робочий інструмент, що використовується здобувачами для осмислення та інтерпретації соціально-політичної реальності.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» здобувач має знати: об'єкт і метод політичної науки; сутність політичного життя, політичних відносин і процесів; сутність та зміст власне політологічних понять та теоретичних конструкцій: політичний режим, політичну систему, політичну еліту, політичне лідерство, геополітику та інше; основні напрямки розвитку світового політичного процесу, геополітичну ситуацію, місце, роль і статус України в сучасному світі; вміти: оперувати понятійно-категоріальним апаратом політичної науки; виділяти теоретичні, прикладні та інструментальні компоненти політичного знання, визначати у навколишньому субстраті різноманітні форми полі-

тичних систем; виробляти та формулювати власні висновки щодо атрибутивних та аксіологічних рис різноманітних політичних систем та режимів; самостійно здійснювати пошук необхідної наукової літератури¹.

Політика, як явище виростає із самої природи людини, що приречене жити в суспільстві і взаємодіяти з іншими людьми. Політика пов'язана з основами існування людини як соціальної істоти.

Поняття “політика” дуже багатогранне і багатовимірне. Термін «політика» (грец. *politika* – державні і громадські справи; *polis* – місто-держава) отримав розповсюдження під впливом роботи Арістотеля про державу і правління в ній, названу ним «Політика»². Він розумів політику як публічну діяльність по управлінню, «покликану приборкати сліпі почуттєві пристрасті і прагнення індивідів».

Більш широке розуміння політики як «прагнення до участі у владі чи до здійснення впливу на розподіл влади» належить М. Веберу, німецькому мислителю початку ХХ ст., вплив якого на суспільствознавчу науку дуже значний. Він трактує владу як мету або як інструмент політики³.

Існують ще багато визначень політики, наприклад: політика як конкуренція інтересів, політика як публічне протистояння груп за певної ситуації. Політику можна трактувати також, як мистецтво досягнення компромісів і згоди.

Конструктивним є розуміння політики, як механізмів узгодження різноманітних інтересів суспільних груп і забезпечення поступу суспільства через розв'язання нагальних проблем. Найчастіше таку роль політика відіграє в демократичному суспільстві з розвинутими громадянськими структурами.

Багато із цих визначень мають сенс, тому що відображають той чи інший аспект реального світу політики. Політика як складний со-

¹ Сучасні політичні процеси: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: Л. Кормич, І. Милосердна, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2023. – С. 10

² Арістотель. Політика. (переклад з давньогрецької О. Кисилук) К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2005.– 239 с.

³ Вебер М. Політика як покликання та професія. 1918. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 173–191. <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm>

ціальний феномен має багато аспектів. Виокремлюють три основні аспекти прояву політики:

- як сфери суспільного життя (поряд із такими сферами як економіка, культура тощо);
- як один з різновидів активності соціальних суб'єктів;
- як тип соціальних відносин (між індивідами, малими групами тощо).

Узагальнено, політика є організаційною, регулятивною, контрольною сферою суспільства, у межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля матеріалізації власних запитів і потреб.

Політична наука у своїй початковій, філософсько-етичній формі виникла в результаті раціоналізації і концептуалізації політичних поглядів за часів Конфуція, Платона і Арістотеля (V–III ст. до н.е.) та пройшла у своєму розвитку ряд етапів. Сучасного вигляду політологія набула в другій половині XIX ст. в зв'язку з появою і розповсюдженням біхевіористських (behavior – поведінка), емпіричних методів дослідження.

Приблизно в цей же період йде становлення політичної науки як самостійної академічної дисципліни. В 1857 р. в Колумбійському коледжі США було створено кафедру «Історія і політична наука». У 1880 р. в цьому ж коледжі було організовано першу школу політичної науки.

Паралельно відбувався процес перетворення політології в самостійну наукову й навчальну дисципліну і в Європі. Великий внесок у становлення сучасної політології зробили такі європейські вчені, як М. Вебер, Р. Міхельс, Г. Моска, В. Парето, А. Токвіль.

На початку XX ст. процес виділення політології в самостійну академічну дисципліну в основному завершився. Активізація й інтеграція політичних досліджень сприяли створенню в 1948 р. під егідою ЮНЕСКО Міжнародної Асоціації політичної науки, яка продовжує свою діяльність і в наш час.

В СРСР – фактично до самого моменту розпаду держави – на політологію було накладено ідеологічне табу. Вона трактувалась подібно до генетики як псевдонаука, буржуазна наука. Лише в 1990 році політологія набула офіційного визнання.

На сучасному, новітньому етапі українська політологія зосереджує основну увагу на дослідженні процесів державотворення й формування політичної системи України, партійно-політичного структурування, функціонування політичних інститутів і політичних еліт, політичної культури і громадянського суспільства.

Предмет політичної науки має чотири виміри: нормативні ідеї (програми, декларації, інструкції, правові та інші норми); відносини влади і політичного верховенства; суб'єктивні установки; інститути.

Таким чином, предметом політології є закономірності структури, функцій, розвитку політичного життя в усіх його проявах. Політологія як раціональне відображення політичного життя – це система знань про цілі, завдання, рушійні сили й зміст політичних процесів, про діяльність людей, партій, об'єднань, держав у сфері політичних відносин.

Трактування змісту предмета політології залежить від дослідницького підходу та від наукових методів аналізу політики. Найбільш важливі загальні методи дослідження сфери політичної сфери є інституційний, історичний, соціологічний, біхевіористський, психологічний, структурно-функціональний, системний.

ТЕМА 3. Політична влада та політичні режими

ТЕМА 4. Політична система суспільства

- 1. Зміст і сучасна концепція поняття «влада». Структура відносин влади.*
- 2. Легітимність та легальність політичної влади.*
- 3. Політичні режими: поняття, типи, специфіка.*
- 4. Мета та засоби застосування поняття «політична система» у політології.*

Влада трактується як реальна здатність здійснювати свою волю та нав'язувати її іншим, або як вольові соціальні відносини, характер яких зумовлений домінуванням однієї зі сторін взаємодії. Головними засобами здійснення влади звичайно вважають примус і переконання, але їх діапазон значно ширший – тут і прийняття рішень, контроль, співробітництво тощо. Засадами щодо розподілу засобів дії є інтереси. Якщо в керівника та підлеглого вони збігаються, хоча б у головному, то переважатиме переконання, а за їх відмінно-

сті – примус. Останній може виявлятися у фізичній та духовній (ідеологічній) формах, впливаючи на тіло або свідомість людей. Примус постає як нав'язування принципів та ідеалів, що відповідають вимогам владарюючих і реалізація яких сприяє здійсненню їх волі.

Порівнюючи різні концепції, можна виділити такі структурні компоненти влади:

- 1) агенти, як учасники владної взаємодії зі змінними суб'єкт-об'єктними позиціями;
- 2) ресурси, за допомогою яких вона здійснюється;
- 3) інституційно-інструментальні засоби взаємовідносин;
- 4) культура-цінності, як підстава їх усталення.

Досить часто легітимність плутають з легальністю (законністю). Однак якщо легальність означає дію влади в межах нею ж встановлених норм, то легітимність – це її відповідність існуючій у суспільстві системі цінностей і пріоритетів, що робить владу прийнятною для людей, уможливило згоду підкорятися їй. Законна влада, тобто така, що відповідає нормам права, може бути нелегітимною або відчувати дефіцит легітимації, якщо її дії виходять за межі суспільної злагоди. Останнє відчутне в умовах зміни політичної системи.

Класичною вважається класифікація М. Вебера⁴, який виділяє відповідно до панування типи легітимності: традиційний, харизматичний, легальний (раціонально-правовий).

Традиційне панування виправдовується авторитетом звичаїв, освячених одвічною значущістю та звичною орієнтацією на їх дотримання; харизматичне ґрунтується на авторитеті особистості, якій приписують унікальні якості; легальне базується на визнанні раціонально створених правил, які регулюють відносини управління та підпорядкування.

У цій класифікації, однак, відсутнє чітке розмежування між об'єктами легітимації: влади осіб, що складають правлячу групу; політичного режиму та інститутів політичної системи.

Поняття «політична система» є одним із ключових у сучасній політології. Вперше його ввів до наукового обігу в 1953 р. амери-

⁴ Вебер М. Політика як покликання та професія. 1918. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 173–191. <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm>

канський політолог Девід Істон⁵. Політична система суспільства – це упорядкована на основі права та інших соціальних норм сукупність таких інститутів як державні органи, політичні партії, рухи, громадські організації, у межах якої проходить політичне життя суспільства і здійснюється політична влада.

Політична система має свою структуру. До структури політичної системи включають: політичні відносини, політичні інститути (організації), політичні і правові норми, політичну свідомість і політичну культуру.

Для змагальної політичної системи властиві політичний плюралізм, вплив на державну владу соціальних сил, жорстка конкуренція політичних сил за владу, наявність різноманітних центрів прийняття політичних рішень, конституційні гарантії прав і свобод особи. Утвердилася така система в умовах вільної конкуренції. Хоча вона й нині існує в багатьох країнах (США, Італії, Греції та ін.), проте поступово починає еволюціонувати у бік соціопримирливої політичної системи.

Політичний режим (від франц. *regime*) варто розуміти, як державний суспільний устрій, спосіб правління. Це функціонування політичного життя, що складається внаслідок політичних дій соціальних суб'єктів у системі певних політичних владних інститутів, структур, політичних відносин і взаємодії людини і суспільства.

Політичний режим реалізується за допомогою сукупності засобів і методів, що визначають спосіб здійснення влади, склалися стосовно державної влади та суспільства як найбільш показові, і які відображають становище прав та свобод громадян, відношення владних структур до правових основ діяльності, державних форм та ідеологій, соціальних і класових взаємовідносин, становища політичної культури.

Класичними типами політичного режиму варто виділити: тоталітаризм, авторитаризм, демократія.

⁵ Кириченко В., Кириченко Ю., Соколенко Ю. Політико-правова система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 304 с.

ТЕМА 5. Політичні партії та партійні системи

- 1. Походження і сутність політичних партій*
- 2. Функції і типологія політичних партій*
- 3. Загальна характеристика партійних систем*
- 4. Становлення партійної системи України*

Політичні партії є одним із головних суб'єктів політичного процесу. Однак партії не відразу стали повноправним політичним інститутом, здатним впливати на державну владу. Партогенез – процес формування і функціонування партій, який має багатовікову історію.

Слово «партія» походить від латинського *partis*, що означає «частина чого-небудь». Сучасним політичним партіям передували їх прообрази – протопартії. Вже в античні часи існували своєрідні політичні утворення, які захищали інтереси окремих груп суспільства чи тимчасово створювалися для підтримки окремих осіб.

Першими партіями масового типу стали: Ліберальна (1861) і Консервативна (1867) партії в Англії, Загальний Німецький робітничий союз (1863). На масову підтримку орієнтують також Демократична (1828) та Республіканська (1854) партії в США. До кінця XIX століття масові партії (в основному соціал-демократичні) формуються в більшості країн Західної Європи.

Усім цим партіям були властиві такі риси: добровільність об'єднання; формування стійкого і численного членського складу; орієнтація на визначені соціальні групи виборців (партійний електорат); наявність управлінського апарату, розгалуженої структури, програми, уставу; запровадження партіями політичної агітації; створення власних засобів масової інформації.

У партології (науці про політичні партії) ще не вироблено єдиного визначення (існує більше 200) сутності політичних партій. Але більшість дослідників пропонують такі підходи до розуміння сутності партій:

Класовий: політичні партії – це найбільш активна і організована частина класу чи соціальної групи, що виражає його інтереси. З такої точки зору основною ознакою політичної партії є її класова природа і соціально-економічна обумовленість інтересів її членів.

Ідеологічний: будь-яка партія є носієм тієї чи іншої ідеології, об'єднанням людей за подібністю ідейних поглядів, а не тільки за соціально-економічним критерієм.

Інституціональний: партія є політичним інститутом (структурою, організацією), що діє в політичній системі.

Функціональний підхід розглядає партію з позиції виконуваних нею функцій. Головна функція партій – завоювання і здійснення (частіше в коаліції) державної влади.

У сучасному суспільстві політичні партії виконують такі функції:

1) функцію представництва соціальних інтересів (партії виявляють найбільш значущі соціальні інтереси, потреби і перетворюють їх у гасла, вимоги, програми і дії політичного характеру); 2) функцію формування громадської думки щодо суспільно важливих питань (партії фокусують увагу суспільства на важливих проблемах, пропонують можливі варіанти їх розв'язання); 3) політичну функцію, яка реалізується у боротьбі за владу (досягнення максимальної кількості місць у парламенті, одержання права на формування уряду); 4) функцію здійснення влади, участі в політичному управлінні (розробка політичного курсу, формування громадської думки для підтримки цього курсу, розширення контактів з різними політичними силами для здійснення владного статусу); 5) ідеологічну функцію, яка фіксується в програмних документах партій, рішеннях з'їздів, конференцій, що передбачає об'єднання соціальних груп навколо засвоєння певної системи цінностей; 6) організаторську функцію, яка знаходить своє відображення в діяльності партії по виконанню її програми і рішень; 7) функцію комунікації, що полягає у взаємозв'язку партійних структур і суспільства, забезпеченні їх сталого діалогу і зближення позицій⁶.

Залежно від місця і ролі партії поділяються на:

правлячі – партії, що дістали в результаті виборів у законодавчий орган країни право формувати уряд і реалізовувати політичну програму розвитку суспільства згідно зі своїми цілями;

⁶ Сучасні політичні процеси: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: Л. Кормич, І. Милосердна, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2023. – С. 15

опозиційні – партії, що зазнали поразки на виборах і через це зосередили свою діяльність на критиці офіційного урядового курсу та на розробці альтернативних програм.

За способом функціонування партії розподіляються на: демократичні; авторитарні. За правовим становищем партії поділяються на: легальні; нелегальні.

Виникнення перших українських політичних партій відбулося на зламі XIX–XX ст. як на території Російської імперії (Наддніпрянська Україна), так і в Австро-Угорщині (Галичина). У 1890 р. у Львові виникла Українсько-Руська радикальна партія, а у 1900 р. у м. Харків засновано Революційну українську партію. В перше десятиліття XX ст. виникли Українська народна партія, Українська демократична партія, Українська радикальна партія, Українська партія соціалістів-революціонерів.

Можна виділити кілька етапів формування сучасної партійної системи в Україні.

I етап (1990–1993 рр.) – період початкової багатопартійності («національно-романтичний»).

II етап партійного будівництва тривав з 1993 р. до 1998 р., тобто до парламентських виборів за новою змішаною мажоритарно-пропорційною виборчою системою. Дослідники визначають цей період партійного розвитку як етап атомізованої багатопартійності.

III етап (1998–2006 рр.) – період формування системи поляризованого плюралізму. Початком цього етапу є проведення виборів 1998 р. на новій мажоритарно-пропорційній основі, яка діяла до парламентських виборів 2006 р. Зміна виборчої системи з мажоритарної системи абсолютної більшості на змішану мажоритарно-пропорційну стимулювала трансформацію партійної системи з атомізованої в систему поляризованого плюралізму.

IV етап розпочався після проведення парламентських виборів 2006 р. на новій партійній основі. Система пропорційного представництва з закритими партійними списками сприяла розгортанню передвиборної боротьби між партіями як організаціями та заохочувала кандидатів дотримуватися їхніх партійних брендів. Зберігається персональний чинник партійнополітичної структуризації.

Таким чином, з 1991 по 2006 р. партійна система незалежної України здійснила складний перехід від аморфної нестійкої багато-

партійності до системи поляризованого плюралізму. На думку окремих дослідників (Ю. Остапець, Ю. Шведа), сучасний етап розвитку партійної системи вже можна характеризувати як перехідний від системи поляризованого плюралізму до партійної системи поміркованого плюралізму.

ТЕМА 6. Політичні процеси.

Модернізація та демократизація суспільства

1. *Сутність і особливості політичного процесу, як категорії політичної науки*
2. *Політичні зміни.*
3. *Різновиди політичної участі у сучасній політиці.*
4. *Модернізація: поняття та теорії модернізації.*

Сучасна історична реальність показує, що зміни політичного ладу, реформування політичної системи, владних структур і управління, уряду, створення конституційних нормативів, формування політичної культури, удосконалення діяльності парламенту, здійснення політичних реформ, прийняття законів та ін. – дії, різноманітні за суттю і змістом. Всі ці дії не впливають одна з одної автоматично, а відрізняються за суб'єктами творення, за своїми масштабами і глибиною. Результат різних політичних подій, взаємодія політичних інститутів, розробка, прийняття та реалізація політичних рішень, програм, законів і нормативних актів становлять політичний процес, що відбиває динаміку політичного життя, розвиток реально існуючих політичних явищ і подій суспільства.

Політичний процес – один із суспільних процесів, соціально-політичних дій, що забезпечують відтворення політичних ресурсів і творення нової політики.

Структура політичного процесу включає: систему політично-владних стосунків і політичну діяльність соціальних спільностей, верств та індивідів. Політична діяльність – сукупність політичних дій соціальних спільностей, соціальних верств – класів, націй, політичних партій, рухів, та індивідів, спрямована на реалізацію їх політичних інтересів, насамперед, завоювання та утримання влади. На відміну від інших форм діяльності, політична діяльність – прагма-

тична і тісно пов'язана з реально існуючим суспільно-політичним ладом, не виконує прогностичні, теоретико-конструктивні функції.

Природно, політика здійснюється людьми, рівень активності яких значно залежить від знання механізму її регуляції: закономірностей, специфічної мети, інтересів та інституційних освітніх норм, засобів реалізації політичної мети. Рушієм громадської діяльності виступає політична свідомість, що формується за допомогою інститутів політичної системи, політичних та правових норм, традицій, політичної культури.

Політичні зміни – це народження нового у структурних та функціональних особливостях політичних явищ, що забезпечує самовідтворення і оновлення суспільно-політичного організму. Глибинні політичні зміни стають фактом тільки після кількох або навіть багатьох циклів самовідтворення політичної системи.

Важливе значення для політичної діяльності має широка та достовірна інформованість. У політичній інформації є відомості про розвиток соціальної структури суспільства, про нації та відносини між ними, про організацію влади та функціонування політичної системи і її ланок, про управління, розвиток демократії, рівень політичної свідомості та політичної культури.

Зміст політичного процесу характеризує діяльність різноманітних асоціацій, різні форми політичної участі соціальних спільностей та індивідів, які формують свої вимоги відповідно до їх реальних або уявних інтересів, і переносять ці вимоги в центр політичної боротьби чи в сферу реалізації політичних рішень, а також здійснення й агрегацію інтересів, має робити більш однорідними безліч окремих вимог, що подаються до урядових структур, систем, що відображають колективну мету політичної системи.

Політична участь – дії, що вживаються соціальною спільністю, окремими громадянами і які мають за мету вплинути на державну політику, управління державними справами або, за вибором політичних лідерів, на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному. Політична участь може бути організованою або неорганізованою, епізодичною або постійною, що використовує законні або незаконні засоби влади⁷.

⁷ Сучасні політичні процеси: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: Л. Кормич, І. Ми-

Автономна політична участь – свідомо активність окремих громадян, більш-менш безпосередньою метою яких виступає вплив на позицію й діяльність політиків, що обираються виборцями. Такий вид участі поширений, насамперед, у країнах демократичного режиму – країнах Заходу. Розуміння міри важливості політичного рішення є стимулом активної політичної участі.

Політична мобілізуюча участь – це вимушена дія, коли участь у політичних актах, подіях (у голосуванні чи політичних зібраннях тощо) залежить від неpolітичних стимулів (страх, підкуп, фальш). Участь, що мобілізується, характерна для традиційних суспільств та тоталітарних політичних режимів.

Політична діяльність охоплює всі форми політики і має власну внутрішню структуру: політичне керівництво державою і суспільством; політичне функціонування; участь громадян у політичному житті суспільства; політичний маркетинг, тобто систему рекламованості тощо.

Теорія політичної модернізації має важливе значення в концепціях політичного розвитку, однак самі поняття «політична модернізація» і «політичний розвиток» не тотожні. Так, політична модернізація як поняття вживається стосовно до країн, які здійснюють перехід до індустріального суспільства, і одночасно з цим головним чином пов'язується з соціальною мобілізацією і політичною участю, тобто залученістю всіх членів суспільства в політичний процес на практиці.

Політичну модернізацію можна охарактеризувати як процес, який передбачає створення певних політичних інститутів, які повинні сприяти реальній участі населення в діяльності владних структур і впливу кожного члена суспільства на прийняття владними структурами конкретних рішень.

Наприкінці 1970-х рр. дослідники процесів територіальної модернізації виходять на макрорегіональний рівень. Основна увага вчених зосереджується на вивченні взаємозв'язку між глобальним, національним і локальним масштабом в політиці.

Концепція «світ-система» американського соціолога-неомарксиста І. Валлерстайна розкриває динаміку постійного зміщен-

лосердна, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2023. – С. 19

ня географічних центрів соціально-економічного і політичного розвитку. В рамках моделі «світ-система» значний інтерес представляє трьохрівнева ієрархічна структура світу, яка, на думку І. Валлерстайна, оформилася в XVI ст. Дана система передбачає наявність трьох елементів: ядро – напівпериферія – периферія, встановлює панування країн «ядра» над країнами «периферії»; забезпечує при цьому гнучкість всієї конструкції за рахунок середньої ланки, пом'якшувального протистояння між «ядром» і «периферією», так як воно поєднує в собі ознаки обох елементів⁸.

У періоди структурної перебудови політичної карти світу зміни відбуваються саме за рахунок «напівпериферії»: одні країни, що належать до цієї системи, переходять на верхню сходинку ієрархії, інші – деградує до стану «периферії».

ТЕМА 7. Етнонаціональні процеси в політичному житті суспільства

- 1. Сутність етнополітології. Основні форми етнонаціональних спільнот*
- 2. Націоналізм, його основні форми і різновиди*
- 3. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі*

Місце та роль етнонаціональних спільнот у політиці визначається складністю й актуальністю проблем в етнонаціональній сфері, що особливо загострилися на рубежі XX і XXI століть. Складність, актуальність і практична значимість етнонаціональних проблем зумовлена такими факторами:

1. Поліетнічний склад населення планети й окремих держав. За даними ЮНЕСКО, на землі проживає більше 4 тисяч етносів.

2. Політизація етнічності – вихід етнонаціональних спільнот на арену політичного життя й зростання їхньої ролі в суспільно-політичній сфері.

3. Загострення етнічних конфліктів та їх інтернаціоналізація. Останнім часом дезінтеграційні процеси, національний екстремізм, багато в чому сприяли загостренню етнічних конфліктів, що виникли раніше, і появі нових.

⁸ Лісовська Ю., Лісовський П. Політологія. Київ: Кондор, 2022. 228 с.

Етнополітологія особливу увагу приділяє вивченню механізмів взаємозв'язку й взаємовпливу етнонаціональних і політичних процесів у сучасному світі.

У закордонній і вітчизняній етнополітології найбільш усталеною є така точка зору: усі етнонаціональні спільноти (рід, плем'я, народність) являють собою історичні типи етносу, а нація – вищу еволюційну точку розвитку етносу на сучасному етапі людської цивілізації. Схематично поняття етнос виглядає так: рід-плем'я-народність-нація. Між нижчою точкою (рід) і вищою (нація) минуло близько півтора мільйона років еволюції, цілеспрямованої, стійкої соціалізації індивіда й перетворення його на сучасну людину. Далеко не всі етноси пройшли через весь еволюційний ряд. Це підтверджують дані ЮНЕСКО, згідно з якими у світі нараховується більше 4 тисяч етносів, з них лише 800 є націями.

До ознак, що відображають системні властивості етносу, належать такі: спільність походження, народне мистецтво, звичаї, обряди, традиції, норми поведінки, звички. Причому жодна з перерахованих ознак не є самодостатньою. Саме в сукупності вони утворюють певну етнічну культуру.

Важливою ознакою, елементом етносу є спільна історична територія, де відбувався процес його становлення й розвитку. Для етнічної ідентифікації більше значення має символічний зв'язок з територією, ніж реальний факт проживання на ній. У свідомості членів етносу вона сприймається, насамперед, як священна земля предків, видатних релігійних і політичних діячів. Якщо навіть члени етносу знаходяться в діаспорі, то все одно зберігають у пам'яті символічні образи цієї землі.

Існує два способи формування етносу: об'єднання і поділ. З одного боку, етнос формується шляхом об'єднання племен, міст-держав, з іншого боку – утворюється в результаті сектантського розколу чи етнічного розпаду, де одна з етнічних груп відколюється від основної і стає новою етнічною спільнотою.

Етнос може змінюватися, зникати або відновлюватися. Повне зникнення етносу можливе лише за умов геноциду або етноциду. Основними причинами відновлення етносу можуть бути релігійна реформа, культурні запозичення, рухи народних мас, міф про етнічну вибраність. Релігійні реформи сприяють відновленню етносів,

пристосуванню їх до нових історичних умов. Так, революційні рухи в Європі привели до консолідації багатьох європейських етносів⁹.

У сучасній етнополітології існує й інший підхід щодо позначення форм існування етносу:

- мікроетнос (людина) – наприклад, українець або особа українського походження;
- мезоетнос (частина етносу, що перебуває в якійсь окремій країні) – українці в Україні чи громадяни українського походження в інших країнах -українська діаспора (США, Канада, Аргентина, Австралія тощо);
- макроетнос (етнос у цілому) – весь український етнос в усьому світі;
- мегаетнос (сукупність декількох споріднених етносів) – весь український етнос разом з російським, білоруським, болгарським, польським, сербським та іншими спорідненими етносами складають слов'янський мегаетнос.

Народ, здобувши незалежність, формує націю на етнічній основі шляхом культурної інтеграції інших етнічних груп навколо власних історичних культурних цінностей. Цей процес має кілька варіантів:

- нація формується за територіальним принципом, на політичній основі, коли представники інших етнічних груп набувають статус громадянства, але основою ідентифікації є національні цінності корінного етносу: історична назва, національно-державна символіка, мова, звичаї (Україна);
- нація формується винятково на етнічній основі, а інші етнічні групи не набувають статусу громадянства (Естонія, Латвія);
- етнічні групи протистоять корінному етносу, не сприймають його правил національної інтеграції (Чечня, Абхазія).

У сучасних умовах, коли незмірно зріс рівень політизації етнічності, національної самосвідомості, особливо гостро постає проблема націоналізму. Націоналізм – основний принцип державного

⁹ Сучасні політичні процеси: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: Л. Кормич, І. Милосердна, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2023. – С. 10

устрою більшості країн світу, саме він зумовлює розпад імперій на багатонаціональні держави.

Однак існує й інший націоналізм – як ідеологія, для якого характерним є ряд ознак:

- пріоритет своєї національної культури перед іншими;
- пріоритет національних (етнічних) цінностей перед особистісними;
- надмірна любов до своєї нації, етносу, пов'язана з негативним ставленням до інших національностей.

Націоналізм як ідеологія містить у собі кілька різновидів, що проявлялися на певних етапах і побутують в різних країнах, приносячи багато лиха і страждань етнонаціональним спільнотам. Це, насамперед, шовінізм, расизм, геноцид, апартеїд і сегрегація.

Учені поділяють конфлікти на політичні, економічні, соціальні та етнічні. Найбільш поширені і складні для розуміння та врегулювання – етнічні конфлікти.

Порівняльний аналіз еволюції конфліктів дав можливість виділити їх характерні риси:

– етнічність – одна з найбільш давніх форм соціальної організації суспільства, що з'явилася задовго до класів, станів, політичних спільнот, тому етнічні конфлікти – найдавніша форма соціальних конфліктів, що супроводжує всю історію людської цивілізації;

– надзвичайна емоційна насиченість етнічного конфлікту. Перебуваючи під владою етнічних почуттів, люди найчастіше діють у конфліктних ситуаціях усупереч здоровому глузду. Такими діями вони не тільки не поліпшують, а навіть багаторазово погіршують своє становище;

– практично неможливо знайти етнічний конфлікт у чистому вигляді. Нерідкі випадки, коли конфлікт, на ранніх етапах якого переважали економічні або інші суперечності, переростає в етнічний конфлікт – і навпаки;

– етнічні конфлікти мають реактивний характер. Спалахнувши серед незначної кількості учасників, у якомусь певному місці, такий конфлікт швидко поширюється на більшу кількість суб'єктів, може легко і швидко інтернаціоналізуватися, поширюючись на цілі регіони і континенти.

Етнічний конфлікт у своєму розвитку проходить чотири стадії: а) визрівання; б) зародження; в) ескалація; г) згасання.

Щоб не довести етнічний конфлікт до ескалації, до етнічної війни, необхідно в ідеалі на першій стадії – визрівання, чи, у крайньому випадку, на другій стадії – зародження, прикласти максимум зусиль для превентивних заходів, для початку переговорного процесу. Тим більше, що етнічним конфліктам властива така важлива риса як керованість. Можна пом'якшити чи, навпаки, спровокувати етнічний конфлікт, використовуючи різні методи.

Етнічні конфлікти в житті будь-якого суспільства та у світі в цілому відіграють дуже складну й суперечливу роль, демонструючи як позитивні, так і негативні сторони.

Позитивні риси:

- сприяють посиленню внутрішньогрупової солідарності, мобілізації і політизації етнічності;
- сприяють відродженню етнічної і національної самосвідомості членів етнонаціональної спільноти;
- дають поштовх до удосконалення етнонаціональної політики;
- дають можливість виявити протиріччя в етнополітичній сфері, а також почати пошук ефективних шляхів і засобів подолання цих суперечностей;
- сприяють зародженню нових форм взаємин між етнонаціональними спільнотами.

Негативні сторони:

- дають могутній поштовх для прояву шовінізму, сегрегації, геноциду;
- за певних обставин сприяють нагнітання ескалації, що може в кінцевому підсумку привести до етнічної війни;
- етнічна війна, у свою чергу, призводить до численних жертв, руйнувань, гуманітарних катастроф тощо.

Особливо небезпечного забарвлення набувають етнічні конфлікти, коли на них нашаровується релігійний розбрат. Етнополітичні конфлікти такого типу важко врегулювати та практично неможливо вирішити (Чечня, Індія, Близький Схід, колишня Югославія).

ТЕМА 8. Геополітика та світова політика

1. *Гене́за та еволю́ція поняття «геополі́тика».*
2. *Головні сучасні геополітичні концепції (С. Хантінгтон, Зб. Бжезінський)*
3. *Геополітичні пріорітети України*

Геополітична свідомість являє собою специфічну духовну реальність – особливу форму зв'язку географії та політичних відносин, фактично існуючих елементів природної або соціо-культурної реальності з політичною поведінкою та політичним мисленням того або іншого суб'єкта міжнародних взаємодій. Звичайно, коли якийсь з елементів реальності – подія або процес – з погляду відповідного суб'єкта набуває геополітичного значення, то він стає фактом геополітичної свідомості згідно з геополітичною моделлю бачення світу.

Термін «геополітика» складається з двох грецьких слів: *geo* – земля, *politikos* – все, що пов'язане з місцем: держава, громадянин тощо. Традиційно геополітику розглядають як науку про вплив географічного простору держав на їхні політичні цілі й інтереси¹⁰.

У сучасних дослідженнях геополітика трактується значно ширше – як наука про зв'язок і взаємодію географічного простору і політики. Відповідно вона повинна вивчати, з одного боку, властивості простору, що позначаються на тих чи інших політичних акціях, на їх характері й резонансі, з другого – дію політики на простір, його перетворення відповідно до волі та цілей людей і їх спільнот. Саме це розуміння геополітики є найпродуктивнішим.

У рамках геополітики дослідники виділяють два досить чітко означені напрями: 1) геополітика доктринально-нормативна, пов'язана насамперед з ім'ям К. Хаусхофера 2) геополітика оціночно-концептуальна, представлена А. Мехеном, Х. Маккіндером, Н. Спайкменом та ін. Ці напрями чітко не розмежовані, проте мають досить виражену специфіку.

Появі геополітики передувало тривале дослідження ролі географічного фактора в житті суспільства. Сучасна геополітика спи-

¹⁰ Сучасні політичні процеси: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: Л. Кормич, І. Милосердна, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2023. – С. 10

рається на ідеї географічного детермінізму, чий корені сягають сивої давнини. Тому, відповідно до цих ідей, розвиток людства багато в чому визначається географічними факторами, а встановлення державних кордонів ґрунтується на праві сильного.

Розвиток цивілізації, зростання міст-держав викликали геополітичні проблеми розширення життєвого простору через колонізацію території Середземномор'я з метою переселення туди населення, що збільшувалося.

Геополітичні пріоритети України ґрунтуються на принципах визначальності національних інтересів держави і потреби забезпечення прав і свобод громадян. До геополітичних інтересів України відноситься:

- 1) відродження європейської ідентичності;
- 2) «політика активного нейтралітету»;
- 3) зміцнення і розвиток стратегічного партнерства з індустріально-розвиненими країнами;
- 4) трансформація геополітичної залежності від сусідніх держав;
- 5) активна і динамічна регіональна політика;
- 6) включення в систему європейської безпеки та архітектуру провідних європейських структур та організацій.

Характерні для політики риси своєрідно відображала зовнішня політика. Взаємодія соціальних шарів і структур у суперництві за участь у зовнішніх справах держави в умовах традиційного суспільства (рабовласництво, феодалізм та ін.) виражалася значно слабше, ніж у ставленні до внутрішніх справ. Сприймалася зовнішня політика як виняткова прерогатива верховної влади, як сфера діяльності властителя або відносно вузької групи осіб, залучених до таїнства управління. Процес формування у різноманітних соціальних спільнот і шарів самостійних міжнародно-політичних інтересів підганявся кризами та потрясіннями, що зламували державну оболонку. Та події, що відбувалися в окремих державах, мало змінювали загальну картину світового співтовариства. Вже в стародавності розвивається та частина зовнішньої політики, що визначала форми, мету та зміст міжнародної діяльності держави. Спритні володарі, які звикли повелівати, поза державою зустрічались з не менш досвідченими монархами, государями, властителями, які стояли біля керма в інших державах.

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. Предмет, мета та завдання курсу

1. Феномен політики: зміст, структура, функції й ресурси політики як соціального інституту
2. Політологія як наука і навчальний предмет
3. Предмет та структура політології
4. Предмет навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності»
5. Мета та завдання навчальної дисципліни.

ТЕМА 2. Політика, як суспільне явище

1. Сутність політики: основні теоретичні підходи (субстанціональний, інституціональний, соціологічний, телеологічний, конфліктний і консенсусний).
2. Теоретичні та емпіричні методи політологічних досліджень. Моделі політичного розвитку.
3. Форми реалізації та напрями політики.
4. Основні функції політики.
5. Моделі соціального та політичного розвитку.
6. Політика як суспільне явище та специфічна діяльність.

ТЕМА 3. Політична влада та політичні режими

1. Основні теорії влади (реляціоністські, системні, біхевіористські).
2. Природа влади. Влада і вплив, влада та панування, влада та авторитет.
3. Зміст і сучасна концепція поняття «влада». Структура відносин влади.
4. Легітимність та легальність політичної влади.
5. Політичні режими: поняття, типи, специфіка.

ТЕМА 4. Політична система суспільства

1. Мета та засоби застосування поняття «політична система» у політології.
2. Інституціональна підсистема політичної системи.
3. Комунікативна підсистема політичної системи.
4. Нормативна підсистема політичної системи.
5. Культурно-ідеологічна підсистема політичної системи.
6. Функціональна підсистема політичної системи.

ТЕМА 5. Політичні партії та партійні системи

1. Походження і сутність політичних партій.
2. Функції і типологія партій.
3. Становлення партійної системи України.
4. Основні положення Закону України «Про політичні партії».
5. Поняття партійної системи.
6. Характеристика окремих типів партійної системи (однопартійні системи, системи з партією-гегемоном, системи з домінуючою партією, двопартійні системи, помірно-багатопартійні системи, вкрай-багатопартійні системи, атомізовані системи).

ТЕМА 6. Політичні процеси. Модернізація та демократизація суспільства

1. Сутність і особливості політичного процесу, як категорії політичної науки
2. Політичні зміни. Різновиди політичної участі у сучасній політиці.
3. Модернізація: поняття та теорії модернізації.
4. Моделі демократичних переходів.
5. Реформа, революція, переворот, трансформація: сенс понять, їх взаємовідношення.

ТЕМА 7. Етнонаціональні процеси в політичному житті суспільства

1. Сутність етнополітології. Основні форми етнонаціональних спільнот.
2. Націоналізм, його основні форми і різновиди.

3. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі.
4. Генеза етнонаціональних спільнот в Україні.
5. Діаспора як об'єкт етнополітичного дослідження.

ТЕМА 8. Геополітика та світова політика

Заняття 1

1. Генеза та еволюція поняття «геополітика».
2. Поняття суб'єкта та об'єкта геополітики.
3. Головні сучасні геополітичні концепції (С. Хантінгтон, Зб. Бжезинський) та квазігеополітичні ідейні течії: євразійство; пантюркізм, панісламізм, панамериканізм, пан'європейство, панафриканізм.

Заняття 2

4. Поняття глобалізації та глокалізації. Відмінності глобалізації та колонізації.
5. Світова політика та міжнародні відносини. Теоретичні школи міжнародних відносин.
6. Актори світової політики.
7. Зовнішня політика держави: аспекти розгляду, засоби, форми.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА 1. Предмет, мета та завдання курсу

Специфіка поняття «політика». Зміст, структура, функції й ресурси політики як соціального інституту. Особливості Політології як науки і навчального предмету.

Предмет та структура політології, як навчального предмету. Концепт навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності». Мета та завдання навчальної дисципліни.

Роль політики у суспільно-політичному житті.

ТЕМА 2. Політика, як суспільне явище

Основні теоретичні підходи до поняття політики (субстанціональний, інституціональний, соціологічний, телеологічний, конфліктний і консенсусний). Теоретичні та емпіричні методи політологічних досліджень. Моделі політичного розвитку.

Форми реалізації та напрями політики. Основні функції політики. Моделі соціального та політичного розвитку. Політика як суспільне явище та специфічна діяльність.

ТЕМА 3. Політична влада та політичні режими

Теорії влади (реляціоністські, системні, біхевіористські). Природа влади. Влада і вплив, влада та панування, влада та авторитет. Зміст і сучасна концепція поняття «влада». Структура відносин влади.

Легітимність та легальність політичної влади. Політичні режими: поняття, типи, специфіка.

Криза легітимності політичної влади: визначення та шляхи її подолання.

Поняття «еліта», «правляча еліта», «політична еліта»: сутність та відмінності. Теорії еліт (Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельса).

Типологія та функції політичних еліт. Поняття політичного лідерства. Теорії лідерства. Функції політичного лідера.

ТЕМА 4. Політична система суспільства

Мета та засоби застосування поняття «політична система» у політології. Інституціональна підсистема політичної системи. Комунікативна підсистема політичної системи. Нормативна підсистема політичної системи. Культурно-ідеологічна підсистема політичної системи. Функціональна підсистема політичної системи.

Загальна характеристика підходів до визначення сутності політичної системи (системний, структурно-функціональний, інформаційно-кібернетичний).

Функції політичної системи. Типологія політичних систем.

ТЕМА 5. Політичні партії та партійні системи

Історія становлення політичних партій. Функції і типологія партій. Становлення партійної системи України. Основні положення Закону України «Про політичні партії». Поняття партійної системи.

Характеристика окремих типів партійної системи (однопартійні системи, системи з партією-гегемоном, системи з домінуючою партією, двопартійні системи, помірно-багатопартійні системи, вкрай-багатопартійні системи, атомізовані системи).

Поняття «об'єднання громадян», «громадська організація» та «громадське об'єднання». Суспільно-політичні рухи в Україні.

ТЕМА 6. Політичні процеси.

Модернізація та демократизація суспільства

Сутність і особливості політичного процесу, як категорії політичної науки

Політичні зміни. Різновиди політичної участі у сучасній політиці. Модернізація: поняття та теорії модернізації. Моделі демократичних переходів. Реформа, революція, переворот, трансформація: сенс понять, їх взаємовідношення.

Реформа, революція, переворот, трансформація: сенс понять, їх взаємовідношення. Сучасний правий радикалізм. Прояви, витоки, перспективи розвитку. Сучасний стан та перспективи інформатизації політики.

Поняття політичного конфлікту. Причини виникнення та стадії розвитку політичних конфліктів. Типологія політичних конфліктів. Методи вирішення політичних конфліктів

ТЕМА 7. Етнонаціональні процеси в політичному житті суспільства

Сутність етнополітології. Основні форми етнонаціональних спільнот

Націоналізм, його основні форми і різновиди. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі. Генеза етнонаціональних спільнот в Україні. Діаспора як об'єкт етнополітичного дослідження.

Сутність, структура і рівні політичної свідомості. Етапи розвитку політичної свідомості. Політичні інтереси і політичні цінності. Політична психологія: поняття, структура та функції. Політична ідеологія: поняття, сутність. Основні ідеологічні течії.

Поняття та структура політичної культури. Рівні політичної культури: загальний (культура суспільства), груповий, індивідуальний. Типи та функції політичної культури. Патріархальний, підданства, активістський базові типи політичних культур (Г. Алмонд, С. Верба). Моделі політичної культури.

ТЕМА 8. Геополітика та світова політика

Становлення та еволюція поняття «геополітика». Поняття суб'єкта та об'єкта геополітики. Головні сучасні геополітичні концепції (С. Хантінгтон, Зб. Бжезинський) та квазігеополітичні ідейні течії: євразійство; пантюркізм, панісламізм, панамериканізм, пан'європейство, панафриканізм. Поняття глобалізації та глокалізації. Відмінності глобалізації та колонізації.

Світова політика та міжнародні відносини. Теоретичні школи міжнародних відносин. Актори світової політики. Зовнішня політика держави: аспекти розгляду, засоби, форми.

Різновиди, засоби та функції зовнішньої політики. Прогнозування глобального розвитку у сучасній футурології (М. Маклюен, Е. Тофлер, Ф. Фукуяма, П. Дракер, М. Кастельс, С. Хантінгтон тощо).

ТЕМАТИКА ДОПОВІДЕЙ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Кількісні методи та методики дослідження соціально-політичних процесів.

Якісні методи та методики дослідження соціально-політичних процесів.

Технологія прийняття політичних рішень в соціально-політичних процесах.

Сутність та відмінні риси політики як суспільного явища.

Структура, властивості та рівні організації політики.

Особливості взаємодії політики з іншими сферами суспільного життя.

Сутність системного підходу до дослідження політичної сфери.

Нейромережева модель політичної системи.

Політична стабільність та політична опозиція в політичній системі.

Держава як основний інститут політичної системи.

Суть і основні напрями здійснення реформ політичної системи в Україні.

Природа політичної влади та її історичні форми.

Джерела та типи легітимності політичної влади

Система розподілу влад та ступінь її відповідності сучасному рівню розвитку суспільства та держави.

Соціальне управління як особлива сфера людської діяльності і людських відносин.

Політична еліта України, політичне лідерство в Україні: стан та особливості розвитку.

Стилі політичного лідерства.

Сучасні тенденції розвитку політичного лідерства у світі та в Україні.

Роль політичної свідомості в соціальних трансформаціях.

Взаємозв'язок між політичною свідомістю і правосвідомістю.

Політична свідомість та політична ідеологія в сучасному суспільстві.

Політичні переконання і політична воля.
Моральні і психологічні аспекти політичної свідомості.
Етапи, моделі і агенти політичної соціалізації.
Місце політичної культури в політичній системі суспільства.
Передумови формування концепції політичної культури Г. Алмонда та С. Верби.
Політична субкультура (етнічні, конфесійні, територіальні).
Масова і елітарна політична культура.
Національні моделі політичних культур: детермінанти, типи, тенденції розвитку.
Взаємозв'язок політичної культури і політичної соціалізації.
Теоретичні проблеми світових геополітичних циклів – циклів гегемонії.
Місце України в сучасній системі міжнародних відносин.
Зовнішня політика України: основні напрямки та перспективи розвитку.
Футурологія як наукове знання щодо перспективи соціальних процесів: природа, характерні риси та етапи її становлення.
Основні сценарії і проекти Римського клубу.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

З КУРСУ

1. Феномен політики: зміст, структура, функції й ресурси політики як соціального інституту.
2. Політологія як наука і навчальний предмет.
3. Предмет та структура політології.
4. Предмет навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності».
5. Мета та завдання навчальної дисципліни.
6. Сутність політики: основні теоретичні підходи (субстанційний, інституціональний, соціологічний, телеологічний, конфліктний і консенсусний).
7. Теоретичні та емпіричні методи політологічних досліджень.
8. Моделі політичного розвитку.
9. Форми реалізації та напрями політики.
10. Основні функції політики.
11. Моделі соціального та політичного розвитку.
12. Політика як суспільне явище та специфічна діяльність.
13. Основні теорії влади (реляціоністські, системні, біхевіористські).
14. Природа влади.
15. Влада і вплив, влада та панування, влада та авторитет.
16. Зміст і сучасна концепція поняття «влада».
17. Структура відносин влади.
18. Легітимність та легальність політичної влади.
19. Політичні режими: поняття, типи, специфіка.
20. Мета та засоби застосування поняття «політична система» у політології.
21. Інституціональна підсистема політичної системи.
22. Комунікативна підсистема політичної системи.
23. Нормативна підсистема політичної системи.
24. Культурно-ідеологічна підсистема політичної системи.
25. Функціональна підсистема політичної системи.
26. Походження і сутність політичних партій.
27. Функції і типологія партій.

28. Становлення партійної системи України.
29. Основні положення Закону України «Про політичні партії».
30. Поняття партійної системи.
31. Характеристика окремих типів партійної системи (однопартійні системи, системи з партією-гегемоном, системи з домінуючою партією, двопартійні системи, помірно-багатопартійні системи, вкрай-багатопартійні системи, атомізовані системи).
32. Сутність і особливості політичного процесу, як категорії політичної науки.
33. Політичні зміни.
34. Різновиди політичної участі у сучасній політиці.
35. Модернізація: поняття та теорії модернізації.
36. Моделі демократичних переходів.
37. Реформа, революція, переворот, трансформація: сенс понять, їх взаємовідношення.
38. Сутність етнополітології.
39. Основні форми етнонаціональних спільнот.
40. Націоналізм, його основні форми і різновиди.
41. Етнополітичні конфлікти в сучасному світі.
42. Генеза етнонаціональних спільнот в Україні.
43. Діаспора як об'єкт етнополітичного дослідження.
44. Генеза та еволюція поняття «геополітика».
45. Поняття суб'єкта та об'єкта геополітики.
46. Головні сучасні геополітичні концепції (С. Хантінгтон, Зб. Бжезинський).
47. Поняття глобалізації та глокалізації.
48. Відмінності глобалізації та колонізації.
49. Світова політика та міжнародні відносини.
50. Теоретичні школи міжнародних відносин.
51. Актори світової політики.
52. Зовнішня політика держави: аспекти розгляду, засоби, форми.
53. Зміст та структура політичної філософії.
54. Політична антропологія.
55. Політична соціологія.
56. Прогнозування у політичних науках.
57. Суб'єкти та об'єкти політики.
58. Основні види політики.

59. Політика й інші сфери громадського життя (політика і мораль, політика та релігія, політика й етнонаціональні відносини).
60. Політика та засоби масової інформації.
61. Основні межі політики.
62. Політизація суспільства.
63. Різні підходи до визначення характеру взаємодії політики й економіки.
64. «Видима» і «тіньова» влада, групи тиску, лобізм.
65. Типологія ресурсів політичної влади.
66. Функції політичної влади.
67. Джерела легітимності влади.
68. Мотивація легітимації політичної влади.
69. Процедури легітимації політичної влади.
70. Типологія легітимності політичної влади Д. Істона, Ж. Шабо.
71. Причини та наслідки делегітимізації влади.
72. Мета та засоби застосування поняття «політична система» у політології.
73. Критерії типології політичних систем.
74. Основні дослідники тоталітаризму, їх теорії.
75. Основні риси авторитарного політичного режиму.
76. Демократичний політичний режим: поняття та особливості прояву.
77. Основні концепції походження держави: телеологічна, патріархальна, договірна, класова, психологічна, органічна, іригаційна, теорія завоювання.
78. Ознаки й основні функції держави.
79. Структура держави.
80. Основні форми правління.
81. Види монархічного правління.
82. Форми республіканського правління (президентська, парламентська, змішана).
83. Форми державного устрою.
84. Типи федеративного устрою.
85. Принципи правової держави.
86. Сутність соціальної держави.
87. Генеза партій та етапи їх розвитку.
88. Функції політичних партій.

89. Типології партій (соціальна база, організаційна структура, місце в політичній системі, відношення до соціальної реальності, ідеологічні настанови).
90. Характерні риси багатопартійності в Україні.
91. Поняття «об'єднання громадян», «громадська організація» та «громадське об'єднання» – їх визначення у науці та законодавстві.
92. Суспільно-політичні рухи в Україні.
93. Реформа, революція, переворот, трансформація: сенс понять, їх взаємовідношення.
94. Геополітика та глобалізація.
95. Євразійство.
96. Пантюркізм.
97. Панісламізм.
98. Панамериканізм.
99. Політичні протиріччя в глобальному світі.
100. Проблеми розвитку України.

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Компроміс як пошук рішення, заснованого на взаємних поступках, це:

- а). форма врегулювання політичного конфлікту;
- б). форма співпраці;
- в.) форма пристосування;
- г.) форма управління політичним конфліктом.

2. Яке поняття можна вважати всеосяжним критерієм оцінки політичного життя:

- а.) політичний курс;
- б.) ідеологія;
- в.) держава;
- г.) політична культура.

3. В який історичний період політологія сформувалась як академічна наука і навчальна дисципліна?

- а) в період античності;
- б) в епоху нового часу;
- в) в період кінця XIX – на початку XX століття;
- г) в середині XX століття.

4. Макс Вебер розумів політику як:

- а) процес боротьби за владу заради реалізації інтересів соціальних груп;
- б) управління державою;
- в) конфлікт між великими соціальними групами;
- г) особливий тип поведінки людей.

5. Який з указаних типів легітимності належить типології Д. Істона:

- а) харизматичний;
- б) партисіпаторний;
- в) особистісний;
- г) раціонально-правовий.

6. Стан політичної системи суспільства, що виражається у поглибленні і загостренні наявних конфліктів – це:

- а) конфронтація;
- б) політична інтеграція;
- в) інституціоналізація;
- г) політична криза.

7. Політичний розвиток – це:

- а) процес становлення ефективної політичної системи, її вдосконалення;
- б) зміна в якій-небудь сфері суспільства, що не зачіпає основ існуючої системи;
- в) загальний еволюційний процес, що розвивається об'єктивно;
- г) будь-яке політичне вплив влади по відношенню до суспільства.

8. Основний зміст терміну «політичний розвиток» полягає в:

- а) переході від тоталітаризму до демократії;
- б) зміні політичних еліт;
- в) взаємодії політичних інститутів;
- г) послідовній зміні якісних станів політичної системи.

9. Одним з типів політичного розвитку є:

- а) модернізація;
- б) консолідація;
- в) бюрократизація;
- г) інституціоналізація.

10. У якій країні була створена перша школа політичної науки?

- а) США;
- б) Франція;
- в) Німеччина;
- г) Італія.

11. Факторами соціальної стратифікації М. Вебера є:

- а) влада;
- б) багатство;

- в) національність;
- г) престиж.

12. Політичний статус особистості характеризується правом на:

- а) життя і свободу;
- б) свободу спілок і асоціацій, демонстрацій і зборів;
- в) приватну власність;
- г) працю.

13. Національні суперечності у великих країнах можуть бути викликані:

- а) проблемами розділених народів;
- б) відносинами між мешканцями територій з різною родючістю ґрунтів;
- в) відносинами між центральними і провінційними органами влади;
- г) наростанням глобальних проблем.

14. Яке з висловлювань є невірним:

- а) влада – це відношення між людьми, а не властивість індивідів;
- б) влада – це здатність використовування інструментів насилля;
- в) влада – це здатність здійснювати контроль над свідомістю та діями інших людей;
- г) влада – це результат боротьби за розподіл повноважень.

15. Стабільність політичної системи залежить від:

- а) економічного зростання і підвищення добробуту громадян;
- б) розподілу доходів громадян;
- в) зосередження всіх владних функцій в руках виконавчої влади;
- г) політичної консолідації еліт.

16. Підтримка політичної системи з боку громадян проявляється в:

- а) сплаті податків;
- б) неформальній політичній діяльності;
- в) нігілізмі по відношенню до державної символіки;
- г) ухилянні від служби в армії.

17. На відміну від політичної системи, політичний режим – це:
а) форма організації та функціонування політичної системи, при якій існують рівні можливості для здійснення прав і свобод кожного члена суспільства;

б) централізований контроль за всіма сферами суспільного життя;

в) боротьба за владу;

г) сукупність методів здійснення влади і досягнення політичних цілей.

18. Держава – це:

а) базовий інструмент політичної системи, який створюється для налагодження життєдіяльності суспільства і здійснення політичної влади;

б) об'єднання людей за професійною ознакою з метою захисту загальних інтересів;

в) організація, яка об'єднує людей з метою спільної боротьби за свободу і незалежність;

г) вільне об'єднання людей для досягнення певних наперед визначених цілей.

19. Виконавчу гілку державної влади ЄС уособлюють:

а) парламентські комітети;

б) правлячі політичні партії;

в) європейська комісія;

г) уряди країн-членів ЄС.

20. Що характеризує політичний режим у державі:

а) якими методами та засобами здійснюється політична влада;

б) спосіб розподілу власності;

в) адміністративно-територіальний поділ держави;

г) структура вищих органів влади.

21. Яка партійна система існує зараз в Україні?

а) трипартійна;

б) двопартійна;

в) багатопартійна;

г) монопартійна.

22. Умови, за яких люди мають нерівний доступ до суспільних благ, – це:

- а) соціальна нерівність;
- б) соціальна мобільність;
- в) соціальна стратифікація;
- г) соціальна конструктивність.

23. Правляча еліта – це:

- а) зусилля держави в усіх сферах життя суспільства;
- б) вищі, привілейовані групи, прошарки, які здійснюють функції управління;
- в) правова норма, що визначає стан людини в державі;
- г) керівництво політичної партії.

24. Сучасні демократичні вибори це соціально-політичний захід, основна мета якого:

- а) зайняття вакантної посади шляхом отримання більшої кількості голосів;
- б) легітимне відтворення відносин суспільного представництва в системі державного управління;
- в) погодження за часом і місцем проведення політичних, правових і організаційних дій у боротьбі за владу;
- г) завоювання, утримання та реалізація політичної влади.

25. «Система відносин, через яку держава реагує на ті чи інші впливи з боку суспільства відповідними рішеннями та діями» – це:

- а) парламентаризм;
- б) політична система;
- в) представницька демократія;
- г) соціальна справедливість.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Список основних джерел

1. Гелей С., Рутар С. Політологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 348 с.
2. Кириченко В., Кириченко Ю., Соколенко Ю. Політико-правова система України: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 304 с.
3. Лісовська Ю., Лісовський П. Політологія. Київ: Кондор, 2022. 228 с.
4. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.
5. Соборність України: історія та сучасність: зб. наук. праць. Матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 19 січ. 2023 р. / за ред. Ю. Ж. Шайгородського; упоряд.: З. В. Захожай, В. Д. Яремчук. ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ–Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2023. 208 с.

Список допоміжних джерел

1. Club of Rome: official page. URL: <https://www.clubofrome.org>.
2. Democratic transit in terms of security and development: ukrainian and foreign experience: Collective monograph / L. I. Kormych, A. I. Kormych, T. M. Krasnopolska Yu. V. Zavgorodnnya, etc.; ed. by L. I. Kormych. Lviv – Torin: Luna-Press, 2019. 296 p.
3. Kormych L., Zavhorodnia Yu. The concept of modern political confrontation in cyber space. Journal of Cybersecurity, Volume 9, Issue 1, 2023. <https://academic.oup.com/cybersecurity/article/9/1/tyad017/7240366>
4. Zavhorodnia Yu., Povydydys V., Kozminykh A., Mamontova E. Information Policy of the State in the Context of Growing Cyber Threats. Pakistan Journal of Criminology. Vol 15. No 1 January-March 2023. (111–124) <https://www.pjcriminology.com/wp-content/uploads/2023/07/8.-Yuliia.-Final-Paper.pdf>

5. Арістотель. Політика. (переклад з давньогрецької О. Кислюк) К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2005.– 239 с.
6. Бжезінський Зб. Велика шахівниця; пер. Олена Фешовець. Харків: Фабула, 2018. 288 с.
7. Вебер М. Політика як покликання та професія. 1918. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 173–191. <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm>
8. Відповідальна політика в сучасній Україні: ілюзії та реалії / за ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 252 с.
9. Герасимчук Т.Ф., Киридон А. М., Троян С. С. Загальна теорія політики: Навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 226 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/31677/1/10_Trojan_Teorija_politik_i.pdf 3.
10. Глобальна та національна безпека: підруч. /за загал. ред. Г. П. Ситника]. К: НАДУ, 2016. 764 с.
11. Завгородня Ю. В. Роль військово-Морських Сил України у політичному протистоянні: інформаційний аспект. International scientific conference «Maritime security of the Baltic-Black sea region: challenges and threats»: conference proceedings, December 23, 2021. Odessa: Izdevnieciba «Baltija Publishing». Р. 63–66
12. Завгородня Ю. В. Сучасні способи протистояння в політичних процесах. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 179–182
13. Кормич Л. І., Польовий М. А. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір: навчальний посібник. Одеса: Фенікс, 2017. 240 с.
14. Мамонтова Е. В., Пелєвін Є. Ю. Наука і політика: етичні точки зіткнення. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. НУ «ОЮА». Одеса: НУ «ОЮА», 2020. Вип. 65. С. 55–60.
15. Міжнародні відносини та світова політика: підручник: рекомендовано МОН України / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; за ред. В. А. Манжоли. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2014. 663 с.

16. Сучасні політичні процеси: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: Л. Кормич, І. Милосердна, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2023.– 58с.

17. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2022. 552 с.

18. Новакова О. В., Пашина Н. П. Політичні процеси та політичні відносини. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. 398 с. URL: https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/1091/1/NP_polit_pr_otsessy.pdf

19. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

20. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами: Монографія / За заг. ред. Ф. М. Рудича. К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 488 с.

21. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

22. Сучасна політична лексика: навч. енциклопед. Словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.

23. Сучасні суспільно-політичні процеси у світі та Україні: монографія. Т. Л. Нагорняк та ін. Вінниця: ТВОРИ, 2019. 225 с.

24. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: моногр. К.: ВД «АртЕк», 2018. 422 с.

25. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь. Київ: НАН України, 2016. 284 с. 52

26. Вонсович С. Г. Вектори трактування політичного процесу в політичній науці. Науковий журнал «Politicus». 2021. № 5. С. 7–12. URL: http://politicus.od.ua/5_2021/1.pdf

27. Геополітика: енциклопедія: / за ред. Є. М. Суліми. К.: Знання України, 2013. 920 с.

28. Назаренко О. Політична система суспільства: сутність, основні риси, функції. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Юридичні науки. 2012. Вип. 94. С. 86–89.

29. Завгородня Ю. В. Політична діяльність в умовах становлення кібернетичних можливостей. Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри. Modern political processes: global and national dimensions: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса, 2023. – 238 с.

30. Завгородня Ю. В. Історія становлення кібервійни як складової політичного процесу. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса, 2023. – Вип. 72 С. 42–46

31. Zavorodnia Yu. V. Political conflicts as a prerequisite for the Russian-Ukrainian war: manipulative features. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 911–918. (1436 p.).

Інформаційні ресурси

1. <http://www.president.gov.ua> – Офіційне представництво Президента України.

2. <http://www.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України.

3. <http://www.kmu.gov.ua/> – Офіційний портал органів виконавчої влади України.

4. <http://www.mfa.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України.

5. <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/> – «Україна-Європейський Союз» – офіційний сайт представництва України при Європейському Союзі.

6. <http://www.niss.gov.ua/> – Національний інститут стратегічних досліджень.

7. <http://www.useps.org> – офіційний сайт українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова.

Навчальне видання

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Навчально-методичний посібник
для підготовки здобувачів вищої освіти
галузі знань «Політологія»

Укладачі:

Юлія Володимирівна Завгородня,
Альона Віталіївна Козьмініх

Електронне видання

В авторській редакції

Ум-друк. арк. 3,0.

Зам. № 2402–11.

Видавець ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.

e-mail: fenix-izd@ukr.net